

Irodalmi Szemle.

Ethnographische Analogieen.

Ein Beitrag zur Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der Religionen. Von Softe von Torma. 127 idommal 8 táblán. Jena, H. Costenoble, 1894. 8-rét 76 lap. Ára?

Régen volt, a harminczas években, a mikor mint még fiatal gyerekeknek egy német ifjúsági folyóiratban egy czikk jutott a szemem elibe, a melynek a szerzője egészen komoly arcczal és meglehetősen széles alapú tudományos készüllettel azt vitatta, hogy I. Napoleon soha se létezett, hogy a róla szóló történelem nem egyéb, mint az Apollomithosz paródiája, a mit már maga a Napoleon név is mutat, nem levén egyéb mint az Apollon név változata. Azután vonásról vonásra elbeszélvén Napoleon hadjáratait és politikai szereplését, rendkívüli elmésséggel mutatja ki, melyike e tényeknek az Apolló monda melyik szakaszának elváltozott tükörképe.

Mi, a kik úgy szólván még kortársai voltunk Napoleonnak, a kik számos embert ismertünk, a kik Napoleont saját szemökkel látták, a kik magunk láttuk özvegyét és fiát, természetesen nem láthattunk egyebet abban a czikkben, mint egy humoros elmefuttatást, a melyen jól elmulattunk. De tegyünk most egy hatalmas ugrást à la Flammarion!

Jelenleg folyó időszámításunk ötezredik évébe helyezkedjünk:

Európa térképe aránylag keveset változott, de a világrész arczulatja mégis egészen más. Oriási forradalmak, természetiek és embercsináltak, mindent felforgattak; a voltat elpusztították, újat állítottak elé. Begyepesedett romhalmazok alól kiásott töredékes maradványokból sikerült kibetűzés és okoskodás útján egész bizonyossággal kideríteni, hogy több mint háromezer évvel azelőtt azon a területen, a mely az Atlanti oceán és a Rajna völgye közé esik, egy magas míveltségű (már t. i. korához képest) és elég hatalmas nemzet lakott, a mely magát francziának nevezte, és a mely abban a korban sok tekintetben vezérszerepet játszott. Egy bizonyos, pontosan már meg nem határozható időben volt e nemzetnek egy Napoleon nevű uralkodója, a ki stb. stb. (Itt következik aztán Napoleonnak vázlatos életrajza, a menynyire t. i. a töredékes és hézagos emlékekből össze lehetett állítani).

A nevezetes felfedezés nagy érdeklődést kelt. Ismét sikerült fényt deríteni az ókor történelmének egy homályos korszakára. A szép eredmény serkenti a buvárokat. Minthogy egy csonka írat említést tesz róla, hogy a francziák Napoleon tetemeit mintegy husz évvel halála után elhozták Szt. Helena szigetéről a hazájokba és Páris nevű fővárosukban az Invalidusok (rokkant katonák) domjában egy pompás síremlékbe helyezték, megindul a tudós nyomozás. Hol van Szt. Helena szigete? Hogy és miért jutott oda a franczia uralkodó? Hol volt Páris városa? Ha csakugyan ott volt, a hová a hagyomány helyezi, melyik részében volt a rokkantak dómja? A kiásott épülettromok melyikére lehet a legnagyobb valószínűséggel rá fogni, hogy ez az? Szóval, roppant tudományos készültséggel folynak a vitatkozások, legalább is tíz tudós bizonygatja, hogy valahára sikerült neki minden kételkedést kizáró határozottsággal megtalálni a valót (vesd ő. az Árpád sírja keresését és a fejr egyház után való kutatást).

A mikor már éppen fogyatéknak vannak azoknak a szitkoknak és gúnyveveknek, a melyekkel a különböző vélemények képviselői megszokták tisztelni egymást, mint egy tüzes bomba sújt közikbe egy új felfedezés. A Duna mentén egy nagy földmunka kivitelénél husz méternyire a föld színe alatt egy nagyszerű épület romjaira bukkannak, a melyek között egy tetemes nagyságú terem csodálatosan úgy temetődött be, hogy még a tetőzete se omlott be (vesd ő. a Livia fürdőtermét Rómában a Palatinusba). Ez a terem, úgy látszik, valamikor könyvtár volt, mert teli van többé kevésbé elmállott könyvekkel. Egy ilyen könyvmaradvány közepén talál egy kutató buvár egy csaknem egészen olvasható értekezésre, a mely a legnagyobb valószínűséggel abból a korból származik, a melyre a történelem a Napoleon életét helyezi, és ez az értekezés hiteles adatokra hivatkozva alaposan kimutatja, hogy az a Napoleon nem is létezett soha, életrajza csupa koholmány és nem egyéb, mint egy őskori hitregebeli egyik istenségének (tán a nap istenségének?) jelképes átídomítása (vesd ő. Tell Vilmost).

Elképzelhetni, hogy az olvasó közönség goldolkodó része már most tisztában lesz arra a kérdésre nézve, hogy létezett-e csakugyan az a Napoleon, vagy sem?

Az olvasó (már t. i. a mai olvasó, a ki ezt a nyilatkozmányt méltónak fogja tartani az elolvasásra) méltán kérdezheti, hogy hát mit következtethetni az eddig elmondottakból?

Hát bizony csak azt, hogy nagyon csinyján kell bánni azokkal a tünetekkel, a melyeket analogiáknak nevezünk.

Nézetem szerint háromféle analogiát kell megkülönböztetnünk, u. m. :

a) Természetes analogiát; ezen azt a fajtát a hasonlatosságnak értem, a mely a természet törvényét követő fejlődés folytán önkényt áll elő annál a tagadhatatlan tételnél fogva, hogy hasonló okok és hasonló körülmények szükségképpen hasonló okozatokat idéznek elé.

Egy ilyen természetes analogia az a tünet, hogy a népek művelődése kezdeties korszakában keletkezett vallás mindenütt és kivétel nélkül istenségnek vette a napot és a holdat. Nyilván való dolog, hogy a nap istenítését nem kellett az egyik népnek a másiktól eltanulnia; mindenik magától jött erre gondolatra.

b) A szándékos vagy csinált analogiát, a mely mindig és mindenütt többé vagy kevésbé öntudatos utánzásnak az eredménye. Itt sincs semmi szükség rá, hogy az analog tünetek egymás utánzatai legyenek, lehetnek valamennyien ugyanazon egy ősmintának egymástól merőben független utánzatai. Így pl. azt, hogy a napot sugárzó kerék vagy gömb alakjában ábrázolják, azt nem kellett a napimádó népeknek egymástól tanulnia, mindenik magát az egen világitó napot utánozta.

c) Az esetleges vagy véletlen analogiát, a mely úgy keletkezik, ha egymástól merőben különböző okok a körülmények sajátos csoportosulása következtében hasonló vagy legalább is hasonlóknak látszó dolgokat eredményeznek. Az ily analogiák egy kis jó akaratallal mindenütt és mindenben láthatók; némelykor megdöbbenően feltűnők, más esetekben csak úgy veszi az ember észre, ha figyelmeztetve volt rá, de igen sok esetben erős képzelő tehetség kell hozzá, hogy észlelhessük; mert hiszen gondoljuk meg, hogy analogia nem csak nem jelent tökélyes egyenlőséget, hanem a teljes azonosságot éppen ki is zárja. Ez az oka, hogy az e fajta analogiák igen sok, sőt mondhatni a legtöbb esetben nagyon is vitások, mert az emberek képzelődése nem működik egyformán és nem követi mindig ugyan azt az irányt. Hogy érzékeltessem azt, a mit elvontan állítottam, legyen szabad egy pár példát felhoznom. A gomba és az esernyő idomában mutatkozó analogia oly szembe ötlő, hogy lehetetlen észre nem venni, pedig éppen oly nyilván való dolog, hogy az első esernyő készítője előtt nem lebegett a gomba mintája. A ki rá veti a szemét Európa térképére, azonnal meglátja, hogy az appennini félsziget idoma félreismerhetetlenül hasonlít egy csizmához; pedig a félszigetnek megvolt az az idoma, még mielőtt csizma létezett, a csizmát pedig az emberi láb idomához alakították oly emberek, a kiknek fogalmok se volt a félsziget idomáról; tehát az idomok analogiája itt merő véletlen. De hogy az egész Európa idoma egy hölgy képére emlékeztet, azt első pillanatra nem látja meg senki, sőt ha megmondják, még ugyan élénk képzelődés kell hozzá, hogy az ember elhigye. Már aztán a gönczöl csillagzat hét fényes csillagára azt mondani, hogy medvét ábrázol, ehhez több kell mint pusztá képzelődés, ez már átcsap az álmodozó ábrándozásba, és hasonlít ahhoz a tünethez, a mikor az álmából csak fél éberségre serkent ember a sötét szoba homályában a szegen függő kendőt rémes kísértetnek látja.

Ám az a lelki állapot, a melyben a szem nem létező alakokat lát, és voltaképpen csak rá fog valamire oly idomot, z. mely rajta

nincs, a melyet más nem bir rajta megismerni, nem csak álmoságnak lehet a következménye, hanem eléállhat akkor is, a mikor a lélek ereje fáradság, túlságos megfeszítés, erős izgalom vagy megrögzött előítélet és hasonló körülmények befolyása következtében rendkívüli és szokatlan működésre ingerlődik. A szem ilyenkor nem lát, csak vél látni; ily állapotban analógiákat fedez fel, a melyek vagy éppen nem léteznek, vagy csak erőszakos ráfogással létesíthetők.

Látni való, hogy még szemmel látható és kézzel fogható tárgyak közt, mily kényes és bizonytalan dolog analógiák megállapítása; hát még ha tovább haladunk, és nem alaki, érzéki, tárgyi analógiákat keresünk, hanem eszményi, értelmezési vagy éppen jelképi analógiák után járunk? Van-e általánosabban ismert jelkép, mint a keresztyénség jelképe, a kereszt? Mégis, merné-e valaki állítani, hogy a hol keresztet vagy kereszthez hasonló idomot lát, ez mindenütt és minden körülmények közt okvetetlenül a keresztyén vallás jelképe?

Torma Zsófia úrhölgy abban a kicsiny könyvben, a melynek a címe e czikk tetején áll, bámúlatos éles látással és még bámúlatosabb elmeéllal egy egész sergét állította össze azoknak az analógiáknak, a melyeket különböző népek és különböző vallások hitregéi, szent szertartásai és népszokásai közt felfedezett, és ez analógiákból merész következtetéseket vont el e népek rokonságára, hittanaik egybetartozására, sőt egyenesen egymásból származására nézve. A mit mond és a mit állít, oly határozott és biztos módon mondja és állítja, a milyenen csak a megállapodott benső meggyőződés teheti. Ily meggyőződésről bírálatot mondani nem lehet. Teljes elismeréssel adózunk annak a hangyaszorgalomnak, annak a fáradhatatlan kutató buzgalomnak, a melylyel adatait a legkülönbözőbb kútfőktől, mondhatni, a földgömb egész területéről és a történelem minden korszakából felkutatta és összehalmozta; de kénytelenek vagyunk kimondani, hogy nem bírjuk ezeket az adatokat mind és minden tekintetben oly kétségtelen kész pénznek venni, a milyennek adja; következtetéseiben pedig éppen nem bírjuk követni. Igen ingatag az a talaj, a melyen halad, ily talajon csak a legélénkebb képzelődés szárnyaira támaszkodva merhetnének megindulni; ám ily szárnyaink nincsenek.

De azért megvagyunk győződve, hogy minden érdeklődő lapról lapra fokozódó élvezettel fogja a könyvet elolvasni. A végén is: „in magnis et voluisse sat est!”

FINÁLY.

A kercki apátság.

Die Kerzer Abtei, von Ludwig Reissenberger. Mit Zahlreichen Illustrationen. Herausgegeben vom Ausschuss des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt 1894.

Fogarás földjén, az Olt völgye sík lapályán, az „Erdélyi Havasok” legmagasabb csúcaival szemben, állanak az egykor híres kercki